

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Христини Володимирівни Петрини

на тему «Функціонально-семантичний аналіз алюзій в українських
постмодерністських художніх текстах»

(Івано-Франківськ, 2019. 219 с.),

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук зі спеціальності

10.02.01 – українська мова

Як відомо, у художньо-словесній творчості постійно народжуються нові естетичні форми, усталюються асоціативні зв'язки лексичних одиниць, характерні для мовно-національної свідомості. Функціонально навантаженими у художній мові є також алюзії. І хоч ці виражальні засоби не обійдено увагою дослідників, проте на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти розгляду цього явища. До того ж в сучасних умовах активно інтегруються досягнення багатьох лінгвістичних галузей, що дає змогу здійснити комплексний аналіз начебто уже вивчених, як спершу здається, мовознавчих категорій. З огляду на сказане дослідження Х. В. Петрини вважаємо актуальним, оскільки воно репрезентує функціонально-семантичний підхід до вивчення алюзій у художній мові.

Дисертація розвиває традиції кафедри загального і германського мовознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» і виконана в ракурсі наукової проблеми «Лінгвістика тексту». Тему схвалила Наукова рада «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» НАН України.

Відзначимо, що теоретико-методологічну основу роботи представлено згідно з чинними вимогами. У вступі сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, питання про методи реалізації поставлених завдань.

Переконливо вмотивовано наукову новизну, вказано на практичне значення результатів дисертації.

Композиція роботи поетапно розкриває тему дослідження. У першому розділі викладено теоретико-методологічні засади дисертації. Другий розділ присвячено функційно-семантичним параметрам алюзій. У третьому представлено авторське бачення об'єктивації алюзій в художніх текстах.

Джерельний матеріал дослідження – український постмодерністський художній дискурс кінця XX – початку XXI століть із залученням доволі широкого кола авторів-представників напряду в українському письменстві. Вибір текстів художнього стилю цього періоду детермінований їхніми мовно-естетичними параметрами, а саме: зверненням до культури незалежної творчої особистості; потягом до відтворення колективного позасвідомого, міфу; прагненням поєднати, доповнити культурно-історичні позиції (часом полярно протилежні) представників багатьох націй, культур, релігій, філософій; баченням повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу; використанням підкресленого мовно-ігрового стилю, щоб акцентувати на ненормальності, несправжності, протиприродності панівного в реальності способу життя; зумисному химерному переплетенні різних стильових ознак оповіді, іронічності та пародійності (с. 68-69). Стверджуємо, що кількісний обсяг джерельного масиву переконливий – 3500 текстових фрагментів, у яких наявні алюзії.

Імпонує в роботі коректність аналізу позицій науковців, засадничих для дослідження. Здобувачка не уникає складних питань, на кшталт з'ясування відмінностей між модернізмом і постмодернізмом. Х. В. Петрина вдало увиразнює думку В. І. Кононенка, що українське красне письменство втрачає риси традиційної народницької літератури; утверджується новостиль, автори вдаються до мовно-естетичного експериментування, йде процес трансформації клішованих образних засобів; простежується прагнення засвідчити ідіостильову несхожість, своєрідність художнього мовомислення.

Х. В. Петрина з урахуванням критичного аналізу наявних у лінгвокультурології та лінгвопоетиці теорій, вивченням їх зв'язку з інтертекстовістю та суміжними формами її вираження, виокремлює робоче визначення алюзії: «Алюзія – покликання на текст-джерело здебільшого у формі неповної структурно-семантичної трансформації, яке виникає на ґрунті пресупозиції через семантичні та асоціативні зв'язки із текстом-джерелом» (с. 68).

До честі авторки й те, що вона доповнює, розширює усталені типології, зокрема ознаки алюзійного процесу (с. 37). До переліку додає ще звернення до вертикального контексту, встановлення інтенційних можливостей алюзій, створення системи імпліцитних смислів тощо.

На перший погляд, теоретичний розділ здається завеликим за обсягом. Традиційно у ньому викладають основи дослідження. Але в рецензованій роботі аналіз засадничих понять доповнено авторськими типологіями, проілюстровано джерельним матеріалом, який зібрала й систематизувала здобувачка.

Найбільш істотні наукові результати, уміщені в роботі, можна окреслити такими положеннями:

- представлено лінгвістичний статус алюзії на основі понять «інтертекстовість», «прецедентність», «діалогічність»;

- сформульовано критерії типологізації алюзійних засобів та встановлено види алюзій, репрезентативних для постмодерністського художнього дискурсу;

- розкрито лінгвокогнітивний та мовно-ігровий механізм декодування алюзії в художніх текстах;

- проаналізовано систему мовно-естетичних засобів вираження алюзій;

- визначено семантичні типи алюзій;

- схарактеризовано специфіку функціонування алюзій у постмодерністських художніх текстах;

- виявлено умови активації національно-культурного компонента в структурі алюзії;

- встановлено комунікативно-прагматичні параметри алюзії.

Заслугою Х. В. Петрини є вміння систематизувати зібрані лінгвальні факти. Наприклад, класифікація функцій алюзій логічна. Виокремлено 6 розрядів функцій. Їх диференціація переконливо потрактована. Непростою справою у дослідженні було структурувати у третьому розділі об'єктивацію алюзій в українських постмодерністських художніх текстах. Але запропонований поділ видається вдалим. Здобувачка зуміла охопити «неохопне» – широкий діапазон особливостей актуалізації алюзій та алюзійних власних назв/імен, їхню взаємодію з текстовою та позатекстовою дійсністю.

Х. В. Петрина акцентує на тому, що алюзія є інваріантним, лаконічним і водночас асоціативно потужним засобом вираження концептів. Завдяки своїй валентності алюзія має здатність експресивно і семантично повно увиразнити концепт. Поцінуємо в роботі глибокий аналіз джерельного матеріалу. Так, висвітлюючи словесне представлення концепту ГОЛОДОМОР у тексті В. Голобородька, Х. В. Петрина вказує на імітацію казки «Телесик», про яку сигналізують алюзійні імена *Телесик*, *Зміючка-Оленка* й предикатні конструкції *натопити ніч*, *вигребти жар*, *сідати на лопату*. «Переосмислення алюзійних імен мало наслідком формування нової парадигми образів. Скажімо, актуалізація образу матері стає можливою через алюзійне власне ім'я *Зміючка-Оленка*» (с. 83-84). Також до засобів вербалізації та смислової проєкції концепту ГОЛОДОМОР зараховано: образ матері; предикативні вислови (*натопити ніч*, *вигребти жар*, *саджати хліб*, *сідати на лопату*); епітети (*опухле личко*, *діти ріднесенькі*, *найменшенький*); компоненти на позначення семантики заперечення: *ні...ні*, *нічого*; асоціати: 'біль', 'голод', 'страждання', 'смерть', 'любов', 'відчай', 'безвихідь'.

У рецензованій роботі вперше комплексно представлено аналіз ігрового потенціалу алюзій, зокрема різні види трансформацій на словотвірному, лексико-семантичному і синтаксичному рівнях. Здобувачка репрезентує мовну гру як загальноприйняту традицію в мовотворчості письменників-постмодерністів, що дає змогу відійти від класичної парадигми текстотворення, стереотипної інтерпретації, відкриває перед читачем засади інтелектуалізму, креативності тексту. Для прикладу: *Виведи народ мій із Єгипту. З цього пердзим'я, з найтемнішої пори року. На тихі води, на ясні зорі. Виведи, визволи. У мир хрещений, у край веселий* (О. Забужко). Залучення алюзій, різних у своїй генетичній орієнтованості, імплікує різноманітні алюзійні значення, ускладнені попередніми текстами, посилює їхнє перцептивно-образне прийняття й включає реципієнта водночас у декілька контекстів, зумовлюючи таким чином стилістичну гетерогенність тексту.

Висновки у дисертації чіткі, маніфестують результати спостережень авторки. Достовірність й обґрунтованість наукових положень забезпечено багатоаспектним аналізом зібраного матеріалу. Х. В. Петрина оптимально дібрала методи наукового пошуку. Особливо вдало використано метод контекстного аналізу. Завдяки цьому методу вивчено та проаналізовано особливості семантичної об'єктивації алюзій, їхню національно-культурну маркованість. Доцільність методу увиразнює й те, що без залучення контексту неможливо визначити особливості значеннєвих зрушень алюзій, оскільки контекстна інформація є основною умовою реалізації їхньої семантики. Зазначений метод важливий для функціонально-семантичного дослідження алюзійних одиниць, оскільки із його застосуванням привернуто увагу до ролі словесного оточення як основної умови реалізації алюзійних значень. Застосування описового методу розширено до прийомів внутрішньої інтерпретації, зокрема до парадигматичної методики, за допомогою якої на основі зіставлення й протиставлення алюзійних значень встановлено їхні

диференційні ознаки. Усе це дало змогу здобувачці досягти задекларованої мети.

Доказовість висунутих дисертанткою положень – ознака теоретичної значущості роботи. Так, Х. В. Петрина доводить, що, володіючи підвищеною експресією, високим асоціативним потенціалом й семантичною валентністю, алюзія постає потужним мовно-естетичним засобом творення художньої дійсності.

Без сумніву, дисертаційна робота розвиває положення текстознавства, лінгвопрагматики, лінгвостилістики. Запропонована авторкою комплексна модель аналізу алюзій слугуватиме опису механізмів творення і функціонування таких мовних одиниць у тексті; апробовані способи потрактування алюзій накреслюють нові перспективи дослідження художньої творчості у функціонально-семантичному та комунікативно-прагматичному вимірі. Прикладний характер одержаних результатів та основних ідей наукової праці вбачаємо у тому, що матеріали роботи знайдуть застосування у викладанні курсів української стилістики, лексикології, лінгвістики тексту у закладах вищої освіти, під час студіювання української мови й літератури у загальноосвітній школі.

Результати дисертації широко апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових форумах. Авторські напрацювання викладено у 15 одноосібних публікаціях, три з яких – у закордонних виданнях. Засвідчуємо, що зміст автореферату й основних положень дисертації ідентичні.

Далі розглянемо дискусійні моменти та недоліки роботи.

1. У дисертації алюзійні найменування запропоновано диференціювати на *алюзійні власні назви* та *алюзійні власні імена*. *Алюзійними власними назвами* кваліфіковано алюзії, які репрезентують топонімічні показники через апеляцію до інтертекстовості чи прецедентності; у семантиці

алюзійного власного імені актуалізуються оцінний елемент та особистісна характеристика героя, персонажа тощо. На нашу думку, використання термінів *алюзійні власні назви* та *алюзійні власні імена* видається дискусійним, оскільки поняття *власні назви* сприймається як родове щодо видового поняття *власні імена*.

2. Натрапляємо на поодинокі неточності у використанні лінгвістичної термінології, як-от: *персуазивна функція* (с. 62, 64), *спосіб персуазивності* (с. 92). Очевидно, що має бути *персуазивна функція* і *спосіб персуазивності*. Вважаємо ненормативними такі словосполучення: *узагальнювані групи алюзій* (с. 65), *існуючі теорії* (с. 18, 67), *існуючі образи* (с. 138). Та й слова *проект*, *проектувати*, *спроєктувати* необхідно вже писати через літеру *є*.

3. Маємо зауваження до представлення у роботі використаних джерел. Після прикладу з джерела у круглих дужках, де вказано прізвище письменника, варто було подати і сторінку, з якої взято цитату (згідно з чинними канонами).

Також у додатку Б, де наведено референцію алюзій (алюзії на тексти українських письменників, алюзії на тексти світової літератури та ін.), доцільною була б вказівка на авторство.

4. Чомусь у роботі немає узвичаєного структурного елемента наукового дослідження – висновків після кожного розділу. І хоч у підрозділах авторка сформулювала узагальнення доволі повно, такий підсумок не завадив би.

Загалом констатуємо, що наукова робота Х. В. Петрини є комплексним дослідженням семантичних, прагматичних і когнітивних параметрів алюзій у постмодерністських художніх текстах. Цілком очевидно, що це самостійне і завершене дослідження.

Наукова праця Христини Володимирівни Петрини на тему «Функціонально-семантичний аналіз алюзій в українських

постмодерністських художніх текстах» відповідає чинним вимогам до дисертацій, а її авторка заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови
та методики її навчання

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Prof Л. В. Струганець

21.11.2019 р.

Підпис *Струганець Л.В.*
в с е р і а ч у ю т *Струганець Л.В.*
Начальник адмін. кадру

Тернопільський національний
університет ім. Василя Стефанива
№ ПДОР М *050215/399*
25 *11* *20* *19*